

IN VERZET

BELGIË 1940-1944

Bart Willems &
Chantal Kesteloot
[reds.]

Lannoo

04 INLEIDING

08 1940

- 10 Oproep tot verzet vanuit Londen
- 14 De Witte Brigade
- 18 De hel van Breendonk
- 22 De eerste clandestiene kranten verschijnen
- 30 De eerste inlichtingennetwerken
- 34 Een teken van ontluikend verzet

42 1941

- 44 De 'uitvinding' van het V-teken
- 48 De stichtingsmythe van het Onafhankelijkheidsfront
- 54 Luikse onderwijzeressen geven clandestiene kranten uit
- 58 De eerste geheim agent van de SOE landt in België
- 62 Vrouwen op straat tegen de honger
- 66 De Dienst D onderschept verklikingsbrieven
- 70 Operatie *Sonnenwende*
- 74 De eerste politieke moord door het verzet
- 78 Eerste konvooi met geallieerde militairen van de 'Comète-lijn'
- 82 De partizanen schieten in actie
- 90 De Université Libre de Bruxelles sluit haar deuren
- 94 De executie van vijf verzetsstrijders als represaillemaatregel

100 1942

- 102 Arrestatie van zuster Angelina Van der Hallen
- 106 De executie van Marina Chafroff
- 110 Geweld in de straten van Brussel
- 118 (Extreem)rechts verzet
- 126 De aanval op Bois du Cazier
- 130 De Sipo-SD rolt het verzet van de Antwerpse scheepsherstellers op
- 136 Charles Claser komt in Londen aan
- 142 Een aanslag door de partizanen van het Mobiel Korps
- 146 Joden noodgedwongen in de onderduik
- 150 Oprichting van de Belgische Commandopost in Grenoble
- 156 In de marge van het verzet

INHOUD

158 1943

- 160 Een stoutmoedige aanval op de Gestapo
- 164 Het begin van het 'maquis'
- 172 Dubbele moord in Brussel
- 176 Joden bevrijd uit Transport XX naar Auschwitz
- 180 Sovjetpartizanen in de streek van Ourthe-Amblève
- 184 Congolezen in het verzet. Refuge 24 van het Geheim Leger
- 188 Dynamitering van spoorwegen
- 194 Het 'Compromis van de Vier' en de valse *Drapeau rouge*
- 198 De oprichting van het netwerk Socrates
- 202 Een 'valse' *Soir* in de kiosken
- 206 Een roofmoord door de 'Bende van Max'

210 1944

- 212 Ambtenaren financieren het Geheim Leger
- 216 Walthère Dewé wordt in Elsene doodgeschoten
- 220 De *Grande Coupure*, een buitengewone sabotageactie
- 224 Verzet en D-Day
- 230 Bevrijding van Albert Mélot door het Geheim Leger
- 234 Marguerite Bervoets wordt onthoofd
- 238 Wraakzuchtige moordpartijen in Courcelles en Meensel-Kiezegem
- 246 De spooktrein
- 250 Het verzet en de militaire operaties
- 256 Het verzet en de bevrijdingsritten

264 1945 en daarna

- 266 De moeizame verzetsherinnering
- 272 Inhuuldiging van het Nationaal Monument voor het Verzet
- 276 De Weerstandstraat. Het verzet in de openbare ruimte

282 AUTEURS

284 BIBLIOGRAFIE

288 LIJST VAN AFKORTINGEN

INLEIDING

Chantal Kesteloot & Bart Willems

Wanneer nazi-Duitsland in mei 1940 België bezet, staat het leven van zo'n 8,4 miljoen mensen op zijn kop. Voor de meeste Belgen is de bezetting een schok. Ze proberen zich zo goed mogelijk aan te passen en de oorlogsjaren door te komen. Slechts een kleine minderheid – naar schatting 2 à 3 procent van de bevolking tussen 16 en 65 jaar – kiest ervoor om actief in verzet te gaan tegen het nieuwe regime. Over die mannen en vrouwen gaat dit boek.

Percentages vertellen echter niet het hele verhaal. Een groot deel van de mensen die zich op uiteenlopende manieren tegen de bezetter verzetten, vraagt na de oorlog geen officiële erkenning aan. Anderen, onder wie tal van niet-Belgen die wel in België actief zijn in het verzet, komen niet in aanmerking voor erkenning. Daardoor blijft de bijdrage van een aanzienlijk aantal verzetsmensen lange tijd onderbelicht.

Ook in het collectieve geheugen krijgt het verzet maar een bescheiden plaats. Figuren als August Borms, Léon Degrelle of Irma Laplasse zijn bij veel Belgen bekend, maar namen als Andrée De Jongh, Youra Livchitz, Walthère Dewé of Marcel Louette zegen het grote publiek vaak maar bitter weinig.

Dat toont niet alleen hoe beperkt onze kennis van het verzet is, maar ook hoe er in België lange tijd met de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog is omgegaan.

Dit boek is een initiatief van het Netwerk Verzetsgeschiedenis, een groep historici die de studie van het verzet in België tijdens de Tweede Wereldoorlog wil stimuleren en nieuwe inzichten met een breed publiek wil delen. Over het verzet bestaan immers hardnekkige stereotypen. Zo leeft het idee dat Vlaanderen vooral collaboreert en Franstalig België vooral in verzet gaat. Ook de opvatting dat de meeste verzetsmensen pas op het einde van de oorlog in actie komen en dat het verzet militair weinig voorstelt, blijft hardnekkig bestaan. Soms wordt het verzet zelfs afgeschilderd als gevaarlijk of roekeloos. Aan de andere kant leeft een sterk geïdealiseerd beeld van verzetsmensen als zuivere helden die uitsluitend strijden voor democratische waarden. Dit boek wil voorbij die tegenstellingen kijken en de diversiteit en complexiteit van het verzet zichtbaar maken.

De belangstelling voor de slachtoffers van het naziregime en voor het verzet groeit de laatste jaren opnieuw. Daarbij krijgen vooral heroïsche verhalen

veel aandacht. Maar wie het verzet alleen als een heldenepos beschouwt, mist een belangrijk deel van de werkelijkheid. Mensen zijn nooit eendimensionaal. Ook verzetsmensen twijfelen, maken fouten en hebben schaduwkanten. Het verleden is gelaagder dan eenvoudige verhalen over helden en schurken.

Om het verzet in België echt te begrijpen, blijven archieven onmisbaar, want die vormen de directe getuigenissen van het verleden en geven ons een duidelijk beeld van hoe mensen handelen, keuzes maken en risico's nemen.

Lange tijd leeft het idee dat van het verzet nauwelijks archiefmateriaal bestaat. Dat lijkt logisch: verzetswerk gebeurt in het geheim en laat bij voorkeur zo weinig mogelijk sporen achter. Waar collaboratie vaak goed gedocumenteerd is, ontbreken bij het verzet klassieke administraties, vergaderverslagen en fotocollecties. Veel documenten worden bewust verborgen gehouden om mensen en netwerken niet in gevaar te brengen.

Toch betekent dat niet dat er geen bronnen bestaan. Integendeel. Het materiaal is vaak verspreid over verschillende archieven, docu-

mentatiecentra en musea en blijft voor een groot deel ongepubliceerd. In die documenten schuilen talloze verhalen die ons een unieke blik geven op de werking van het verzet. Voor wie zelf op zoek wil gaan, publiceert het Studiecentrum Oorlog en Maatschappij (CegeSoma/Rijksarchief) in 2020 de archiefgids *Was opa een held? Speuren naar mannen en vrouwen in het verzet tijdens WOII*.

Het belang van archieven voor het onderzoek naar de geschiedenis van het verzet wordt ook in Frankrijk erkend. In 2024 publiceert Fabrice Grenard, wetenschappelijk directeur van de Fondation de la Résistance, het overzichtswerk *Les années Résistance 1940-1944*. In dit werk, dat wij als inspiratiebron gebruiken, krijgen archiefdocumenten en iconografisch materiaal een prominente plaats.

Op basis van honderden documenten, waarvan vele tot voor kort nauwelijks bekend waren, neemt dit boek de geschiedenis van het verzet opnieuw onder de loep. Het schetst de evolutie ervan, van de eerste, vaak bescheiden vormen van tegenstand tot de gevechten tijdens de bevrijding. Archieven staan daarbij centraal, omdat ze niet alleen helpen om dit verleden te vertellen, maar ook om het beter te begrijpen.

In verzet is geen uitvoerig geschiedenisboek over het verzet in België. Het geeft wel een levendige inkijk in de vele manieren waarop mensen het tegen de bezetter opnemen. Aan de hand van bekende en verrassend onbekende verhalen laten de auteurs zien hoe veelzijdig en gelaagd het verzet is. In korte bijdragen, gebaseerd op archiefstukken, clandestiene kranten en foto's, komen tal van verzetsactiviteiten tot leven.

De eerste verzetsdaden zijn vaak niet meer dan symbolische gebaren. Maar geleidelijk groeit het engagement, zowel in omvang als in intensiteit, ook al blijft het verzet een minderheidsverschijnsel. Tegelijk wordt de repressie van de bezetter steeds harder.

Dit boek brengt ook een aantal markante groepen en personen voor het voetlicht en plaatst het verzet in een ruimer historisch kader. De geschiedenis speelt zich immers niet alleen af in het bezette België, ze heeft ook internationale dimensies – van de rol van de Kommunistische Internationale (Komintern) tot de Britse inlichtingennetwerken. Ze gaat over vooraanstaande persoonlijkheden én over gewone burgers. Bovendien stopt ze niet in 1945. Het boek onderzoekt ook welke sporen het verzet in

de Belgische samenleving nalaat en waarom we er vandaag opnieuw aandacht aan besteden.

Dit is zeker niet het eerste boek over het verzet. Maar meer dan tachtig jaar na de feiten stellen we nieuwe vragen en beschikken we over nieuwe zoekinstrumenten, zoals www.resistanceinbelgium.be en www.belgiumwwii.be. Tegelijk is de nood aan betrouwbare historische informatie groter dan ooit. Met dit boek wil het Netwerk Verzetsgeschiedenis een andere kijk bieden op het verzet in België. Het hoopt daarmee de weg vrij te maken voor nieuw onderzoek en bij te dragen aan een ervaring van kritische én wetenschappelijk onderbouwde geschiedschrijving.

Op 28 mei 1940 capituleert België. Daarmee begint een bezetting waarvan niemand op dat moment weet dat ze meer dan vier jaar zal duren. Wanneer de gevechten eindigen, zijn nog veel Belgen op de vlucht. Als de lente voorbij is, keren ze geleidelijk naar huis terug en worden ze geconfronteerd met een bezetter die in veel opzichten verschilt van het beeld uit hun herinneringen aan de zomermaanden van 1914. Deze keer gaat de bezetting niet gepaard met massaslachtingen onder burgers of gerichte brandstichtingen. De Duitse bezetter gedraagt zich doorgaans beleefd en zelfs welwillend, waardoor zijn ware bedoelingen minder duidelijk lijken.

De zomer van 1940 is een uitzonderlijke periode. De Belgische democratie verkeert in crisis en de regering zwerft door Frankrijk. In het bezette België kiest het bestuur voor een politiek van het minste kwaad. Duitsland lijkt onoverwinnelijk. Alleen Groot-Brittannië blijft weerstand bieden. Vanuit Londen roepen de eerste Belgische ballingen op tot verzet. Maar nauwelijks iemand hoort die oproepen. En dus sluiten slechts weinig mensen zich aan bij het verzet. Berusting overheerst.

Toch beweegt de herinnering aan de Eerste Wereldoorlog sommigen ertoe om de verzetsnetwerken van 1914-1918 opnieuw tot leven te wekken. Verschillende structuren zijn zelfs vanaf 1939 al opnieuw actief. Zo ontstaan de eerste inlichtingennetwerken, die tijdens de bezetting een steeds belangrijkere rol zullen spelen. Ook andere bewegingen, zoals de latere Witte Brigade in Antwerpen en de beweging *Wallonie libre* in Brussel, zien in de zomer van 1940 het licht.

In deze nog prille vorm laat het verzet zich sterk inspireren door de eerste Duitse bezetting. In de zomer verschijnen de eerste clandestiene kranten. Vaak gaat het om eenvoudige, dubbelzijdig bedrukte blaadjes. De meeste daarvan is geen lang leven beschoren, maar negentien van de vijfennegentig titels die in de eerste bezettingsmaanden verschijnen, blijven bestaan tot aan de bevrijding. De clandestiene pers wint geleidelijk aan belang en speelt een essentiële rol bij de morele ondersteuning van de bevolking. Het duurt echter niet lang of de bezetter krijgt deze publicaties in het vizier en zet alles op alles om ze op te sporen. Hoewel hij in 1940 nog veel belang hecht aan zijn imago, bouwt hij tegelijk een meedogenloos repressieapparaat uit. Daarvan is het kamp van Breendonk een vroeg voorbeeld: reeds in het najaar arriveren daar de eerste gevangenen.

Verzet leeft niet alleen van daden, maar ook van symbolen. Net zoals 21 juli tijdens de Eerste Wereldoorlog een belangrijke betekenis krijgt, staat in 1940 vooral 11 november centraal. Op die dag verzamelen patriotten zich op symbolische plaatsen, vooral in Brussel maar ook in andere steden. Zo tonen ze hun trouw aan België en hun afkeer van de Duitse bezetter. Langzaam groeit een geest van verzet.

1940

OPROEP TOT VERZET VANUIT LONDEN 23.06.1940

Christoph Brüll

“Belgen, mijn beste landgenoten, [...] de bevrijdingsoorlog gaat door en zal doorgaan tot de overwinning. Met dat doel ben ik in Londen aangekomen. [...] Onze plaats is aan de zijde van degenen die strijden voor de onafhankelijkheid en vrijheid van de volkeren. Wij zullen hun de aanzienlijke middelen ter beschikking stellen waarover wij nog beschikken, in Europa en in Congo. [...] Dit is geen tijd voor tranen, maar voor actie [...]. God zal België en zijn bondgenoten beschermen.”

Met deze woorden richt Marcel-Henri Jaspar zich op 23 juni 1940 via de BBC tot de Belgische bevolking. Hij is twee dagen eerder in Londen aangekomen en legt contact met generaal de Gaulle, aan wie hij zijn toespraak voorlegt. Hij zal echter niet de geschiedenis ingaan als de ‘man van 23 juni’ of de ‘eerste Belgische verzetsstrijder’ – een

rol die hij zichzelf dertig jaar later zal toekennen. In het bezette België geeft Paul Struye, advocaat en toekomstig verzetsstrijder, commentaar bij wat hij zojuist heeft gehoord: “Een paar onaangename zinnen. Een misplaatste nadruk. Maar inhoudelijk heeft hij gelijk en het doet deugd om te horen hoe de energie van deze Belgische stem de algemene laffe houding overtreft.” Struye merkt ook de onenigheid op tussen Jaspar en de andere ministers, die dan nog in ballingschap in Bordeaux verblijven; zij keuren zijn vertrek naar Engeland af en vinden dat hij hiermee zijn functie als minister van Volksgezondheid neerlegt. Zijn vastberadenheid om de strijd tegen Duitsland voort te zetten, komt echter niet als een verrassing. Jaspar is in de regering-Pierlot de minister die Duitsland het best kent en het nazisme het best begrijpt – dat zijn vrouw joodse is, heeft daar ongetwijfeld toe bijgedragen.

Belges, 23/June 1940
Mes chers compatriotes.

Des agences de presse ont annoncé que le gouvernement belge
réfugié en Portugal avait décidé ^{en fait} de cesser la
guerre. C'est faux. La guerre par la violation de notre
souveraineté continue et continuera jusqu'à la victoire. ^{Je suis arrivé} Je n'ai gagné
en Angleterre dans ce but. J'attendrai ceux de ^{mes} collègues,
qui tentent de et qui rendent ^{à leur tour} le voyage qui a fait.
En attendant, ~~red~~ minute en fonctions, ~~les de~~ et ^{dont} que personne
ne peut contester le mandat, dont j'ai été ^{légit} investi, je
continue la guerre. L'article 82 de notre constitution nationale est
formel : ~~ce qui valait pour toute minute vaut pour tous. Je ne~~
serai le prisonnier de fortune, à ce titre j'exercerai sans il le
font les responsabilités du pouvoir. No tâche et l'onde je
n'ai pu choisir. Les circonstances me l'imposent. J'accepte
les responsabilités qui m'échoient ou le veulent. adante.

De Britse pers bericht uitvoerig over Marcel-Henri Jaspar, de op dat moment enige minister van de Belgische regering die vanuit Londen de strijd tegen nazi-Duitsland wil voortzetten aan de zijde van Groot-Brittannië. Pas vanaf 22 oktober wordt de Belgische regering in Londen daadwerkelijk een realiteit, maar Marcel-Henri Jaspar maakt er geen deel meer van uit.

ARA, Archief Jaspar, 2037

Al op 25 mei 1940 komen Belgische militairen bijeen in Tenby, aan de zuidkust van Wales, van waaruit zij de strijd aan de zijde van Groot-Brittannië willen voortzetten. De toespraak en de houding van Jaspar moedigen hen aan in hun engagement.

ARA, Archief Jaspar, 2050

De bezetter verbiedt het om naar de Engelse radio te luisteren. Toch doen veel Belgen dit in het geheim, omdat ze zo iets anders kunnen horen dan de Duitse nieuwsberichten, die streng gecensureerd zijn. Op de foto herkennen we de advocaat en latere katholieke politicus Paul Struye, die actief was in het verzet en een bevoorrechte informant was van de Belgische regering in Londen.

CegeSoma/Rijksarchief, Beeld 258375

Door naar Londen te trekken laat Jaspar de 'regeringsperikelen' achter zich. In de Britse hoofdstad richt hij samen met de Vlaamse socialist Camille Huysmans op 5 juli een 'Belgisch Nationaal Comité' op, wat op hevig verzet stuit van de Belgische ambassadeur Émile de Cartier de Marchienne. Jaspars activiteiten zijn doorslaggevend voor de beslissing van Albert De Vleeschauwer, minister van Koloniën, om ook naar Londen te vertrekken – meteen de eerste stap in de vorming van wat de 'Belgische regering van Londen' (Pierlot IV) zal worden. Jaspar zal van die regering evenwel geen deel uitmaken. Zijn benoeming tot gevolmachtigd minister bij de Tsjechoslowaakse regering in ballingschap luidt niettemin zijn diplomatieke carrière in.

Jaspar mag met zijn oproep vanuit Londen dan al minder impact of roem kennen dan Charles de Gaulle, hij geeft niettemin een krachtig signaal voor al wie de strijd tegen Duitsland wil verderzetten: de naar Groot-Brittannië gevluchte officieren en soldaten, maar ook de eerste tegenstanders van de nazibezetting. Radioboodschappen zijn dan de enige manier om grote delen van de Belgische

bevolking te bereiken – althans degenen die het luisterverbod van de Duitse autoriteiten trotseren – en de regering in ballingschap maakt daar dan ook gretig gebruik van.

Uit de geschiedschrijving blijkt dat "Radio Londen nauw verbonden is met de wereld van het verzet". De 'V-campagne' is ongetwijfeld de bekendste; deze wordt op 14 januari 1941 gelanceerd door Victor de Laveleye en Jan Moedwil, pseudoniem van Nand Geersens.

Bij de mobilisatie tegen de bezetter speelt de radio in die tijd een onmiskenbare rol – met Londen als epicentrum. Na de oproepen om de Belgische troepen te vervoegen, wagen enkele duizenden Belgen, waaronder tal van verzetsstrijders, de riskante overtocht naar Groot-Brittannië. Tijdens de tweede fase van de bezetting worden de verbindingsdiensten tussen Londen en het bezette land steeds doeltreffender. De oproepen die de regering in ballingschap tot de bevolking richt om de strijd tegen de Duitsers voort te zetten, kennen dan een groter succes.

Nº 10

STEEDS VEREENIGD - UNIS TOUJOURS

VOOR EEN VRIJ BELGIË - POUR UNE BELGIQUE LIBRE

Ontspanningsnacht te Charleroi.

Kort raadselachtig vertelsel.

Luxe-auto's stoppen voor een der rijkste hôtél-restaurants.

Een vooroorlogsch banket is gereedgemaakt. Dametjes van licht allooi komen uit Brussel. (dit vleesch is niet gerantsoeneerd)

Brand breekt uit in het restaurant.

Algemeene vlucht -

Een helpt blusschen en valt van een ladder. Schedelbreuk is het gevolg.

Wie bekostigt de auto's - en de nachte?

Wie leverde de zegeltjes?

Vraag dit en verderen uitleg aan de Heeren Secretarissen-Generaal ad. int. LEEMANS en DE WINTER.

Hoe is het met den secretaris van Leemans zijn schedelbreuk?

Och kom, 'n weinig ontspanning is wel noodig. De dametjes moeten in 't vervolg zulke voorvallen geheim houden.

Het was al erg genoeg zóó

Niet voortvertellen a. u. b.

Uilenspiegel.

ZWARTE LIJST.

Schneider, av. Briamont 69, Antwerpen. Re-
prezentant-van-Laurens Sigaretten.

Van Overberghe-Versticheit (modist),
Oedenkovenstraat, 69, Borgerhout, man werkt
en rijdt met de Duitschers, vrouw is er zeer
intiem mede. Zeer gevaarlijk.

Verreyken M. Cronjéstraat 37 te Borgerhout.
SS.man.

Praet M. St. Marcusstraat 40 te Borgerhout,
is op dit oogenblik in Munchen om zijn oplei-
ding te voltooien voor de zwarte brigade.

Verbinnen J. R. Sommestraat 81 te Borger-
hout, gewezen klerk van Vulcaan N. V.
(kolenopzichter op kaai) heeft altijd logist
gegeven (gemeubelde kamers) aan Duitschers
en nu natuurlijk zijn de betrekkingen met de
Duitschers nog nauwer. Geeft logist aan aan-
horigen der Duitse Wehrmacht en drijft
alle mogelijke smokkelhandel met hen - is zeer
Duitschgezind en gevaarlijk. De kinderen
dragen armbanden van Duitse inrichtingen
en groeten de Duitschers op straat met den
Hitlergroet.

Trois diaboliques.

Van den Berghe Marguerite, directrice de
l'école professionnelle, Rue de Bom à Anvers,
a déjà travaillé pour les boches en 1914 et a
même été condamné de ce chef, se tient actu-
ellement plus ou moins à l'arrière plan et n'use
ouvertement de son autorité que pour défendre
sévèrement le port des couleurs nationales.

Van den Berghe Mia, sœur de la précédente,
professeur à la même école, a également été en
service de l'ennemi en 1914. Fait ouvertement
de la propagande boche en classe et dans ses
conversations avec les élèves.

Van Ongeval Agnès, professeur d'histoire
au même établissement est une hitlérienne
100% et donne son cours d'histoire nationale
entièrement selon les vues de ses maîtres de
Berlin.

Le trio susdit vient de commettre un crime du
pire genre: elles ont dénoncé et livré à la

FONDS UNPL

Steeds Vereenigd, nummer 10, het eerste nummer dat onder leiding van Louette verschijnt in het voorjaar van 1942. De krant wordt aanvankelijk in januari 1941 opgericht door de broers Victor en Charles Crutzen. Ondanks de tweetalige titel zijn de artikels voornamelijk in het Nederlands geschreven.

CegeSoma/Rijksarchief,
The Belgian War Press

DE WITTE BRIGADE ZOMER 1940

Babette Weyns

Het is 23 juni 1940 wanneer de voorzitter van een kleine liberale propagandavereniging uit Antwerpen zijn leden samenroept. Op de bewuste vergadering, zo wordt later verteld, bespreekt de groep hoe ze het verzet tegen de Duitse bezetter kan organiseren. De dag gaat de geschiedenisboeken in als de stichtingsdatum van de verzetsgroep de Witte Brigade, met als leider de drieëndertigjarige Antwerpenaar Marcel Louette (1907-1978).

In werkelijkheid is van de naam 'Witte Brigade', laat staan van een georganiseerde groep, op dat moment allerm minst sprake. Wel toont Louette zich meteen actief in de rond hem ontluikende netwerken van verzetspioniers. Hij neemt de juiste initiatieven en legt connecties die hem stap voor stap dichterbij brengen bij het leiderschap van wat uitgroeit tot een van de belangrijkste verzetsorganisaties in Vlaanderen.

Op 8 juni 1940 keert reserveluitenant Louette na een bewogen Achttiendaagse Veldtocht en een korte krijgsgevangenschap terug naar Antwerpen. Hij is er leraar in het Lager Stedelijk Onderwijs en sterk geëngageerd in het liberale verenigingsleven van de stad. In 1936 benoemt de Jonge Geuzenwacht, een politieke propagandavereniging, hem tot voorzitter. Met tal van activiteiten probeert hij deze vereniging uit het slop te halen, waardoor een hechte vriendengroep tot stand komt. Veel Jonge Geuzen hebben, al dan niet via hun kinderen, ook een connectie met de jongensschool in de Keistraat, waar Louette sinds 1930 vast aan de slag is.

Louette wil met enkele vrijwilligers naar Frankrijk vluchten om daar de strijd verder te zetten, maar de omstandigheden – de capitulatie van Frankrijk – beslissen daar anders over en dus moet Louette op een andere manier tot actie overgaan.

Via de Jonge Geuzenwacht en het Stedelijk Onderwijs kan hij de mening van zijn vrienden en collega's peilen. De Jonge Geuzen Leon Boumans en Maria Michiels zijn van bij de start zijn grootste vertrouwelingen. De eenenvijftigjarige Leon Boumans is al jaar en dag lid van de vereniging. Maria Michiels, net zeventien, is Louettes pleegdochter. Verder kan Louette op heel wat andere mensen uit zijn omgeving rekenen. Bestuurslid John Opdebeeck is de zoon van de conciërge van de jongensschool. Het hele gezin zet zich meteen in. Ook de klusjesman in de Keistraat heeft een lidkaart van de Jonge Geuzenwacht, en de schooldirecteur is op de hoogte van de activiteiten.

Verder weet Louette waar hij nog meer gelijkgezinden kan vinden. Op 21 juli 1940, de eerste nationale feestdag onder Duitse bezetting, gaat hij naar het monument voor de gesneuvelden uit de Eerste Wereldoorlog. Hij ontmoet er een oude bekende, die zijn verzetsonderneming financieel zal steunen. Ook via zijn militaire contacten breidt hij zijn netwerk verder uit. Intussen vraagt hij familie en vrienden om ogen en oren open te houden en zoveel mogelijk inlichtingen in te winnen.

Zowel in het liberale verenigingsleven als in de onderwijswereld ontkiemen intussen ook andere initiatieven. Samen met Arthur Degrève, leraar aan het Atheneum in Berchem, vertaalt Louette de clandestiene krant *La Libre Belgique*, die in de loop van de zomer ook in Vlaanderen begint te circuleren. Een van Louettes collega's, Wim Luyten, is actief bij een groepje uit Borgerhout, dat een tweetalig

clandestien pamflet '*Steeds Verenigd/Unis Toujours*' verspreidt. In het najaar van 1940 komt Louette met de initiatiefnemers in contact. Als die in november 1941 gearresteerd worden, neemt Louette met zijn groep de verspreiding van het blad integraal over.

Dankzij de eerste succesvolle contacten tussen pioniersgroepen wordt de werking uitgebreid, tot over de stads- en gemeentegrenzen heen. Louette heeft vrij snel nauwe banden met een groeiende verzetsgroep uit Mechelen en Lier. Die groep, onder leiding van de zevenentwintigjarige ijzerwarenfabrikant Georges Lecron, laat zich wellicht vanaf 1941 de Witte Brigade/Brigade Blanche noemen. Louette neemt de leiding over de Antwerpse sector op zich.

De school in de Keistraat kan zeker tot juni 1942 handig dienst doen als dekmantel voor verschillende verzetsactiviteiten: sluikebladen verdelen, onderduikadressen regelen, allerhande inlichtingen doorgeven. Op 23 juni 1942 moet Louette zelf onderduiken. De Mechelse leider Georges Lecron wordt gearresteerd, waarna Louette aan het hoofd komt te staan, nu vanuit de clandestiniteit en onder de schuilnaam 'Fidelio'. Tot hij op 9 mei 1944 zelf gearresteerd wordt, bouwt hij de Witte Brigade stelselmatig verder uit, hoofdzakelijk in Vlaanderen, maar ook met uitlopers in Franstalig België. Na de bevrijding telt de Witte Brigade zo'n drieduizend erkende leden. De groep voegt de schuilnaam van Louette toe aan de officiële naam van de groep en gaat zo de geschiedenis van het naoorlogse België in als de Witte Brigade-Fidelio.

Vaandel van de liberale propagandavereniging de Jonge Geuzenwacht.

Liberas, Archief van de Jonge Geuzenwacht, VLAG104

Maria Michiels, pleegdochter van Marcel Louette, ongedateerd. Zij is ook een van de drijvende krachten achter de Witte Brigade.

CegeSoma/Rijksarchief, vzw Witte Brigade (Fidelio), Foto's

In de volksmond wordt 'het verzet' vaak aangeduid als 'de Witte Brigade', als tegenhanger van de collaborerende bewegingen die met de kleur zwart werden geassocieerd. Om verwarring te vermijden, wordt na de oorlog aan de naam van deze verzetsgroep de schuilnaam van haar leider toegevoegd: Fidelio.

CegeSoma/Rijksarchief

Ontvangst van Marcel Louette als leider van de Witte Brigade (Fidelio) in Borgerhout, 1945.

CegeSoma/Rijksarchief, Witte Brigade (Fidelio), Foto's, 11

Een in het geheim gemaakte foto op het station van Willebroek toont een deportatietrein die klaarstaat voor vertrek naar een concentratiekamp in het Duitse Rijk. Op 22 september 1941 vertrekt een eerste transport naar Neuengamme.

WHI/Breendonk Memorial

DE HEL VAN BREENDONK 20.09.1940

Dimitri Roden

In het station van Willebroek wordt in het geheim een foto genomen: een deportatietrein staat klaar voor vertrek naar een concentratiekamp in het *Reich*. In de afgesloten beestenwagens zitten politieke gevangenen uit Breendonk. Sinds september 1940 heeft de Duitse politiedienst, de *Sicherheitspolizei-Sicherheitsdienst* (Sipo-SD) dit leegstaande fort ingericht als *Auffanglager*. Vier jaar lang fungeert het als doorgangskamp voor verzetslui op weg naar de Duitse kampen.

Toch is Breendonk niet de enige plek waar de bezetter politieke gevangenen opsluit. Na mei 1940 heeft het militair bestuur ook andere Belgische gevangenis en gedeeltelijk voor dat doel opgeëist. Wanneer deze al snel overvol raken, krijgt de Sipo-SD de toelating om in het fort een eigen gevangenis in te richten.

Op 20 september 1940 komen de eerste gevangenen in Breendonk aan. Gaandeweg komen er behalve Joden ook steeds meer politieke gevangenen terecht. Het gaat daarbij nog niet om leden van georganiseerde verzetsgroepen, maar vooral om individuen die openlijk hun anti-Duitse overtuiging uiten of op eigen initiatief tegenwerken. Onder hen bevinden zich ook gijzelaars: lokale notabelen die na aanslagen worden opgepakt en als onderpand gevangen blijven zolang de Duitsers oordelen dat de orde nog niet is hersteld.

Een keerpunt volgt op 22 juni 1941. In de nasleep van de Duitse inval in de Sovjet-Unie arresteert de Sipo-SD in heel België communisten en andere extreemlinkse militanten. Velen belanden in Breendonk, waar de kampbevolking in enkele maanden tijd verdrievoudigt. Politieke gevangenen vormen voortaan de grootste groep. De levensom-

Deze foto's maken deel uit van een uitzonderlijke reeks van 37 foto's (getiteld *Juden – KZ Breendonk 13.6.1941*), die op 13 juni 1941 werden genomen door de Duitse fotograaf Otto Kropf, die als oorlogscorrespondent werkte voor de *Propaganda-Kompanien* (PK). Tijdens hun verblijf in het kamp van Breendonk worden de gevangenen gedwongen zware arbeid uit te oefenen.
CegeSoma/Rijksarchief, Beeld 53515

Tijdens diezelfde reportage fotografeert Kropf de gevangenen die wachten op hun registratie in het kamp van Breendonk. Alleen de 'toonbare' delen van het kamp werden gefotografeerd.
CegeSoma/Rijksarchief, Beeld 151644

standigheden gaan zienderogen achteruit: ondervoeding, zware dwangarbeid en mishandelingen eisen steeds meer slachtoffers. Daarbij worden de gevangenen ook steeds vaker geconfronteerd met geweld vanwege Belgische SS'ers.

Niet alleen ontbering en mishandeling maar ook deportatie maken voortaan deel uit van het kamp-regime. Op 22 september 1941 vertrekt vanuit het fort een eerste transport naar het concentratiekamp Neuengamme. Het blijft niet bij dat ene konvooi: in de daaropvolgende jaren volgen meerdere transporten naar kampen als Mauthausen, Buchenwald en Vught. Van de meer dan 1.500 gedeporteerden haalt zo'n zestig procent het einde van de oorlog niet.

Vanaf 1942 bereikt deze evolutie een breukpunt en verandert Breendonk in een plaats waar repressie systematisch en zichtbaar worden. Naarmate het georganiseerde verzet groeit, verhardt ook het kampregime. Steeds meer konvooien vertrekken naar het *Reich* en het fort krijgt een duidelijker afgebakende rol in de strijd tegen het verzet. In het fort richt de SS isoleercellen in voor gevangenen van wie het onderzoek nog loopt. In de tweede helft van dat jaar komt daar een martelkamer bij, ingericht in een voormalig kruitmagazijn, waar de Sipo-SD verdachten met geweld tot bekentenissen probeert te dwingen.

Rond dezelfde tijd verschijnt aan de achterzijde van het fort een executieterrein. Op 27 november 1942

worden daar voor het eerst gijzelaars gefusilleerd, als represaille voor de aanslag op de rexistische burgemeester van Groot Charleroi, Jean Teughels. In totaal eindigen in Breendonk 184 gijzelaars voor het vuurpeloton, hetzij ongeveer de helft van alle in België geëxecuteerde gijzelaars.

De situatie escaleert in 1943 nog verder. In het voorjaar installeert de bezetter een galg en voert hij voor het eerst doodstraffen door ophanging uit. Op 10 mei 1943 komen de partizanen Arnaud Fraiteur, André Bertulot en Maurice Raskin zo aan hun eind. In tegenstelling tot de gijzelaars, zijn deze verzetslui na een proces ter dood veroordeeld. Breendonk is de enige plaats in België en Noord-Frankrijk waar dergelijke executies plaatsvinden. In totaal worden in het fort 23 gevangenen opgehangen.

Van de meer dan 3.600 gevangenen die de SS in Breendonk opsluit – voornamelijk mannen, er wordt slechts een dertigtal vrouwen gedetineerd – overleeft ongeveer de helft de oorlog. In absolute cijfers blijft het kamp relatief klein: na de oorlog erkent de Belgische staat meer dan 43.000 politieke gevangenen. Toch groeit Breendonk uit tot een symbool voor het lijden van alle politieke gevangenen. Wat zich binnen de muren van het fort afspeelt – opsluiting, dwangarbeid, foltering en executie – toont hoe de bezetter het verzet met systematisch geweld en doelbewuste terreur probeert te breken. Na de bevrijding worden vermeende collaborateurs in het fort opgesloten.